

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Journal of Sakarya University Faculty of Theology

ISSN: 2146-9806 | e-ISSN: 1304-6535

Cilt/Volume: 22, Sayı/Issue: 42, Yıl/Year: 2020 (Aralık/December)

Bir Endülüs Mütefekkeri İbn-i Hazm, Kolektif,
Ankara: DİB Yayınları, 2016, 192 s.

Değerlendiren/Reviewed by

Muhammet Ali Acar

Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Ana Bilim Dalı -
Res. Asst., Sakarya University Faculty of Theology, Department of Islamic Law

aliacar@sakarya.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-7916-6577>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Dergerlendirmesi/Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 31/08/2020

Kabul Tarihi/Date Accepted: 22/09/2020

Yayın Tarihi/Date Published: 15/12/2020

İntihal: Bu makale, *iThenticate* yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by *iThenticate* and no plagiarism detected.

Copyright © Published by Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Sakarya University Faculty of Theology, Sakarya/Turkey.

Bir Endülüs Mütefekkiri İbn-i Hazm, Kolektif, Ankara: DİB Yayınları, 2016, 192 s.

İbn Hazm (ö. 456/1064) yaşadığı dönemin hâkim din anlayışına yönelik yoğun eleştiri ve itirazları, daha çok nasların lafzi anlamına sınırsız bağlılık ve rey karşıtlığı olarak bilinen Zâhîrîliği daha sistemli bir hale getirerek bütün İslâmî ilimlerde bir yöntem olarak uygulamaya çalışması ve bunu yaparken mantık ilminden ciddi ölçüde yararlanması bakımından üzerinde titizlikle durulması gereken önemli âlimlerdendir. Son zamanlarda İbn Hazm üzerine ülkemizde yapılan ilmi çalışmalardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “Bir Endülüs Mütefekkiri İbn-i Hazm” isimli kitaptır.

Kitapta fıkıh usûlü, hadis, ahlak felsefesi, dinler tarihi gibi çeşitli alanlarda İbn Hazm’ın yeri ve görüşlerini inceleyen, bu alanlarda çalışma yapan akademisyenler tarafından kaleme alınmış, birbirinden bağımsız beş makale, bir metin neşri ve bir tercüme yer alıyor. Önsöz veya giriş bölümü bulunmayan kitap, arka kapak yazısından anlaşıldığı kadarıyla İbn Hazm’ın önemini vurgulamak ve ilim dünyasındaki bilinirliğini artırmak amacıyla yayınlanmıştır. Dolayısıyla kitabın genel okur kitlelerinden ziyade akademiye yönelik olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserin, Diyanet İlmi Dergi’sinin İbn Hazm ile ilgili sayısında (2014, 50/4) yer alan ‘Editörden’ başlıklı bölüm ve Arapça yazılmış bir makale dışındaki diğer çalışmaların, sadece Türkçe ve İngilizce özet bölümleri çıkartılarak kitap formatında basıldığı anlaşılmaktadır.

Kitapta ilk olarak Oğuzhan Tan’ın kaleme aldığı “İbn-i Hazm Örneğinde Kıyassız Bir Fıkıh İmkânı” başlıklı makale yer alıyor (s. 7-39). Makaleye İbn Hazm’ın görüşlerinin şekillenmesinde etkili olan ilmi, siyasi ve coğrafi unsurlara değinilerek başlanması ilgi çekicidir. Fıkıhî mezhepler içerisinde kahir ekseriyetin usûl anlayışlarında geniş veya sınırlı ölçüde kıyasa yer verdiği, kıyas karşıtlığını bir tür cehalet ve aşırılık olarak addettiğini söyleyebiliriz. İbn Hazm’ın fıkıhî kıyası şer’î bir delil olarak kabul etmemesini birçok yönüyle, sistemli bir şekilde ele alan Tan, İbn Hazm’ın kıyasa yönelik eleştirilerinin -sanıldığına aksine- akli bir temellendirmeye dayandığı sonucuna ulaşmıştır. Öyle ki İbn Hazm kıyas eleştirisinde felsefe ve mantık birikiminden büyük ölçüde yararlanmakta, zanna dayanan ve tikelden tikele ulaşma yöntemi olan fıkıhî kıyas yerine katî bilgiye dayanan, kısaca iki mukaddimeden zorunlu sonuç çıkarma yöntemi olan mantıkî kıyası teklif etmiştir. Netice itibarıyla Tan’ın makalesinden hareketle İbn Hazm’ın kıyas eleştirisinin, onun usûl anlayışı içerisinde tutarlı bir zemine oturduğu söylenebilir.

Bu makaleyi büyük ölçüde doktora tezinden faydalanarak hazırlayan yazar, çalışmada tezinin içerisinde daha önceden izah edilmiş konulara atıflar yapıyor (s. 24, 25). Ancak bu durum makalede söz konusu bölümler bulunmadığı için okuyucunun zihninde belirsizlikler oluşturuyor. Örneğin İbn Hazm’a göre fıkıhî kıyasın tâbiîn asrında ortaya çıktığını belirtirken (s. 10),

ilerleyen bölümlerde, ona göre tabiîn tarafından telaffuz dahi edilmeyen ve Şâfiî'nin ashabı içerisinde ortaya çıkan kıyasın, daha sonraları Ebû Hanîfe ve Mâlik'in ashabı tarafından benimsendiğini ifade ediyor (s. 19). Kronolojik olarak da sorunlu olan bu tür ifadelerle ilgili -tezin aksine- makalede herhangi bir değerlendirme yapılmadığı görülüyor. Ayrıca çalışmadaki başlıkların belirli bir tertip içerisinde numaralandırılmamış olması konunun takibini zorlaştırıyor.

Abdullah Karahan tarafından yazılan "İbn-i Hazm'ın Hadis Değerlendirme Yöntemi ve Bunun Fıkha Yansıması" başlıklı çalışmada, İbn Hazm'a göre sünnetin şer'î bir delil olarak konumu ve değeri, sıhhat açısından hadis rivayetlerinin türleri, İbn Hazm'ın hadis değerlendirme yöntemi gibi konular çeşitli yönleriyle inceleniyor (s. 41-70). Ayrıca İbn Hazm'ın hadislerle ilgili görüşlerinin fikhî meselelere yaklaşımında doğurduğu bazı sonuçlar, el-Muḥallâ'dan seçilen örnekler üzerinden izah ediliyor. Karahan'ın belirttiğine göre İbn Hazm'ın hadis ilmi açısından diğer birçok ulemadan ayrıldığı temel husus; hadisleri kaynak değeri bakımından Kur'an ile eşdeğer kabul etmesidir. Bu anlayış İbn Hazm'ın hadislere yaklaşımını büyük ölçüde ortaya koyar. Üstelik Karahan, İbn Hazm'a göre Hz. Peygamber'in her sözünün vahiy mahsulü olduğunu belirtiyor (s. 64). Ancak İbn Hazm, Hz. Peygamber'in dünyevî işlerde şahsî kanaatine göre hüküm verdiğini kabul etmiştir (el-İḥkâm, II, 115-116, 187). Dolayısıyla İbn Hazm'ın, her hadisin vahiy olduğuna dair söylemleriyle bir şeyin helal veya haramlığına hükmetmek gibi dinle ilgili alanı kastettiğini söylemek daha temkinli bir yaklaşım olacaktır.

Karahan'ın makalesinde İbn Hazm'a göre sünnet ve hadis tanımına yer verilmediği gibi, hadis ve sünnet kavramları eş anlamlı olarak kullanılmıştır (örnek için bkz. s. 44, 64, 66). Bu durum, makalede doğrudan ifade edilmese de İbn Hazm'a göre sünnet ve hadisin aynı anlama geldiğini akla getiriyor. Ancak İbn Hazm sünneti: 'Hz. Peygamber'in lisanı yoluyla gönderilmiş şeriat' şeklinde tanımlamış (el-İḥkâm, I, 44-45), şer'î delilleri sıralarken Kur'an'dan sonra 'Allah Resûlü'nün kelamının nassı' ifadesine yer vermiştir (el-İḥkâm, I, 69). Dolayısıyla İbn Hazm sadece normatif sözlü hadisleri sünnet olarak görme eğilimindedir. Nitekim Karahan'ın da belirttiği gibi ona göre Hz. Peygamber'in sadece sözleri bağlayıcıdır, ek bir delil bulunmadıkça fiilleri örneklik, takrirleri ise sadece ibâha ifade eder (s. 52).

Enver Uysal'a ait olan "İbn-i Hazm'ın Ahlâka Dair Görüşleri" başlıklı çalışma, onun İslâm ahlâk felsefesine dair temel eseri olan Müdâvâtü'n-nüfûs'a dayanıyor (s. 71-93). Daha önceden benzer isim ve içerikle iki kez daha yayınlanmış olan makaledeki başlıkların önemli bir kısmı İbn Hazm'ın mezkûr eserinde de mevcut. Ayrıca büyük ölçüde nakillere dayalı ve betimleyici bir anlatının hâkim olduğu çalışmada sonuç kısmı da yer almıyor. Dolayısıyla çalışmanın İbn Hazm'ın klasik ahlâk ilmine yaptığı katkıyı incelemekten ziyade

Müdâvâtü'n-nüfûs isimli eseri tanıttığı görülüyor. Nitekim makalede incelenen konularda İbn Hazm'ın diğer eserlerinde yer alan bilgilere çok az sayıda atıf yapıldığı görülüyor. Bu yüzden çalışmada incelenen konularda, İbn Hazm'ın yaşlılık döneminde yazdığı mezkûr eseri ile önceki dönemlere ait eserleri arasında herhangi bir fikir değişikliği olup olmadığı tespit edilemiyor. Ayrıca makalenin giriş kısmında yer alan İbn Hazm'ın hayatı ve ilmi kişiliği ile ilgili malumata kitaptaki bilhassa ilk çalışmada daha ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

“Tevrat Tenkit Geleneğinin Öncüsü: İbn-i Hazm mı Spinoza mı?” başlıklı makalesinde Yasin Meral, İbn Hazm'ın Tevrat'a yönelik reddiyesinin bu tür çalışmalar içerisindeki yerini tespit ederek İbn Hazm'ı Batı'da söz konusu yazım türünün öncülerinden sayılan Spinoza (ö. 1677) ile mukayese ediyor (s. 95-114). Tartışmalı bir meseleyi merkezine alan Meral'in çalışması, İbn Hazm'ın Tevrat ve Yahudilik ile ilgili çalışmalarının, Müslüman alimlere ait aynı türdeki diğer eserler arasında temeyyüz eden yönlerini ortaya koyması bakımından ilgi çekicidir. İbn Hazm'ın el-Fasl'ı ile Spinoza'nın Tevrat'taki somut örnekler üzerinde metin kritiği yaptığı çalışmasını karşılaştırması sonucu söz konusu iki eserde birçok benzer -ve bazen neredeyse birebir aynı- ifadeyi tespit eden Meral, “İbn Hazm'ı, bugün Batı dünyasında müstakil bir ilmi disiplin olarak ele alınan Tevrat tenkit geleneğinin (Biblical Criticism) öncüsü olarak isimlendirmek hiç de abartı olmayacaktır” diyor.

“İbn-i Hazm Geleneğinde Keşfetme Aracı Olarak Aşk” başlıklı makalede ise İbn Hazm'ın aşka dair bazı görüşleri yer alıyor (115-135). Akademik olmayan bir dil ve üslubun hâkim olduğu görülen çalışmada, İbn Hazm'dan bahsederken bazı yerlerde sadece “Hazm” ifadesi kullanılıyor (s. 120, 123, 129, 45. dipnot) ve birtakım kaynaksız aktarımlara yer veriliyor (s. 121, 123). Yunus Emre, Mevlânâ, Atilla İlhan gibi farklı isimlerden alıntılar yapan yazar Aliye Çınar Köysüren, İbn Hazm'ın aşk anlayışını anlatmaktan ziyade aşkla ilgili şahsi görüşlerini İbn Hazm başta olmak üzere birtakım şair ve düşünürlerin görüşleri üzerinden bir sohbet havasında ortaya koyuyor.

Murat Serdar'ın hazırladığı “İbn-i Hazm'ın Usul ile İlgili Bir Kasidesi ve Usûlü'd-Din Yönünden Öne Çıkan Görüşleri” başlıklı çalışma, el-İhkâm'ın yazma bir nüshasında bulunup ilk defa 1975'te neşredilen ve İbn Hazm'a ait olduğu iddia edilen bir kasidenin, aslı, tercümesi ve değerlendirmesini içeriyor (s. 137-172). Yazar her ne kadar İbn Hazm'ın kelâmî görüşlerini inceleyeceğine belirtse de çalışmada kullanılan alt başlıklar büyük ölçüde fıkıh usûlü ile ilgilidir. Nitekim el-İhkâm'ın içerisinde bulunmuş olan söz konusu kaside, muteber ve fasit şer'î deliller, şer'î hükümler tasnifi, nasları anlamada yöntem, tevil, ictihad, taklit vb. konularla ilgili İbn Hazm'ın görüşlerini ihtiva ediyor. Dolayısıyla bu kasidenin İbn Hazm'ın fıkıh usulüne dair görüşlerinin mücez bir özeti mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz.

Kitabın son bölümünde Yusuf Türker'e ait olan "İbn Hazm'ın et-Tevkîf alâ Şârii'n-Necât bi İhtisârî't-Tarîk Adlı Risalesi" başlıklı tercüme çalışması bulunuyor (s. 173-192). Söz konusu risalede İbn Hazm'ın ulûmu'l-evâil adıyla anılan felsefe, mantık, astronomi, tıp vb. ilimler ve peygamberlik yoluyla gelen dinî ilimler hakkındaki görüşleri yer alıyor. Bu risale ayrıca Allah'ın varlığı, birliği, Hz. Peygamberin nübüvvetinin ispatı ve Yahudilik, Hıristiyanlık, Mecusilik gibi bir peygambere dayalı dinlerin geçerliliği hakkında İbn Hazm'ın bazı görüşlerini ihtiva ediyor. Türker, çalışmasında risalenin önemi ve muhtevası hakkında bilgiler aktarıyor, ayrıca risalede işlenen konularla ilgili İbn Hazm'ın diğer eserlerinde yer alan ilgili bölümlere bol miktarda atıfta bulunuyor.

Şekilsel açıdan bakıldığında eserde çok fazla yazım yanlışı ve anlatım bozukluğu olduğu görülüyor (13, 27, 31, 33, 37, 43, 44, 49, 58, 107, 115, 117, 120, 122, 123, 128, 129, 152, 163, 164, 182, 186). Başta başlığında olmak üzere eserin tamamında, Türkiye'deki akademik çalışmalarda yaygın kullanımdan farklı olarak İbn Hazm'ın isminin "İbn-i Hazm" şeklinde kullanılmasının tuhaf bir görüntü oluşturduğunu belirtmek gerekir. Kapsamlı bir son okuma ve editöryal süreçten geçmediği anlaşılan çalışmanın en önemli eksikliklerinden birisi, kimi zaman benzer konu ve başlıklara yer verilmiş olmasına rağmen makaleler arasında 'İbn Hazm' ortak teması haricinde bir bütünlük ve insicamın bulunmamasıdır. Kuşkusuz İbn Hazm'ın farklı alanlara dair görüş ve yönelimleri arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için onun ilgili eserlerinin birlikte ve mukayeseli olarak incelenmesi gerekirdi. Kitaptaki makalelerin birbirinden habersiz olarak hazırlanması bu tür bir tespiti engelleyen temel sebeplerden birisi olarak görülebilir. Üstelik bazı yazarların, eski çalışmalarında küçük değişiklikler yaparak makalelerini hazırlamış olması, eserde külli bir İbn Hazm tasviri ortaya konulmasını daha zor bir hale getirmiştir. Öte yandan kitabın başlığında Endülüs'e yapılan vurgu kitabın içindeki çalışmalara neredeyse hiç aksetmiyor. Ensâb ilmi ve Endülüslü alimler ile ilgili müstakil çalışmaları bulunan İbn Hazm'ın kayda değer bir Endülüs tarihçisi olduğu hatırlanırsa bu hususun çalışmanın bir diğer noksanı olduğu anlaşılır.

Sonuç olarak değindiğimiz birtakım eksiklikleriyle birlikte Bir Endülüs Mütefekkeri İbn-i Hazm isimli kitabın İbn Hazm'ın önemini vurgulama ve ilim dünyası ile buluşmasına katkı sağlama amacını kısmen gerçekleştirdiği söylenebilir. İbn Hazm ile ilgili yapılacak yeni çalışmalarda İbn Hazm'ın kelam ve fıkıh başta olmak üzere İslâmî ilimler, felsefe, mantık, dil, tarih gibi çeşitli alanlardaki özgün görüşlerine daha kapsamlı ve bütüncül bir şekilde yer verilmesi bu tür amaç ve hedeflerin gerçekleşmesi açısından faydalı olacaktır.